

Hür Subaylar'a (ed-Dubbâtü'l-ahrâr) yardım etti ve 1953'te Mısır'ın Moskova büyükelçiliğine tayin edildi. Hür Subaylar'dan bir kısmı onu Muhammed Necib'in yerine devlet başkanlığına getirmek istediyse de o 1954 yılında emekliye ayrıldı ve Haziran 1965'te öldü.

BİBLİYOGRAFYA :

G. Antonius, *The Arab Awakening*, Beyrut 1955, s. 110-123, 159-161, 212; Hassan Sabab, *The Arab Federalists of the Ottoman Empire*, Amsterdam 1958, s. 234-243; Majid Khadduri, "Aziz Ali Mısri and the Arap Nationalist Movement", *Middle Eastern Affairs*, nr. 4 (ed. A. Hourani), London 1965, s. 140-163; Muhammed Subeyh, *Bağal lâ nensâhu 'Aziz el-Mısri ve 'aşrüh*, Beyrut 1971, tür.yer.; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 231; J. W. King, *Historical Dictionary of Egypt*, Cairo 1988, s. 425-427; Zekerîya Kurşun, *Yol Ayurumunda Türk Arap İlişkileri*, İstanbul 1992, s. 57, 120-126; Philip H. Stoddard, *Teşkilât-ı Mahsusa* (trc. Tansel Demirel), İstanbul 1993, s. 72-80, 138-139; Kâzım Karabekir, *İttihat ve Terakki Cemiyeti: 1896-1909*, İstanbul 1993, s. 172, 181-187, 222-223; E. Tauber, *The Emergence of the Arab Movements*, London 1993, s. 99-100, 215-236; A. Goldschmidt, *Historical Dictionary of Egypt*, Lanham 1994, s. 186-187; Cemal Paşa, *Hatırat* (haz. Metin Martı), İstanbul 1996, s. 64-69; Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar* (trc. Türkan Yöney), İstanbul 1998, s. 201, 210-211, 224; M. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution: The Young Turks, 1902-1908*, New York 2001, s. 225-226; Mahmut Nedim Bey, *Arabistan'da Bir Ömür: Son Yemen Valisinin Hatıraları veya Osmanlı İmparatorluğu Arabistan'da Nasıl Yıkıldı?* (haz. Ali Birinci), İstanbul 2001, s. 225-226.

ŞİT TUFAN BUZPINAR

MİSRİYYE

(مصريّة)

Halvetiyye-Ahmedîyye tarikatının Niyâzi-i Mısri'ye (ö. 1105/1694) nisbet edilen ve Niyâziyye adıyla da bilinen kolu (bk. NİYÂZÎ-i MİSRÎ).

MIZRAK

(المزراق)

Sözlükte "dürtmek; atmak, fırlatmak; delmek" gibi anlamlara gelen **zerk** kökünden türetilmiş bir alet ismi olan **mızrâk** (çoğulu mezârîk), sert ve esnemeyen uzun-ince ahşap bir gönderle ucuna takılmış taş (çakmak taşı, volkan camı), kemik, boynuz, bakır, tunç, demir veya çelikten mâmul bir temrenden oluşan dürtücü-delici bir yakın ve uzak dövüş silâhıdır; hedefe doğrudan dürtülerek yahut

fırlatılarak kullanılır. Çeşitli özellikleri açısından birçok isim alan (aş. bk.) mızrak türü silâhlara genel olarak **rumh** (çoğulu rimâh, ermâh) denilmektedir. En eski silâh türlerinden ve av aletlerinden biri olan mızrak, Yontma Taş devrinden itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde ortaya çıkmış ve yerine göre, meselâ bazı Afrika yerlileri tarafından ucu sivriltilmiş düzgün fidan gövdelerinden veya ağaç dallarından, Eskimolar tarafından deniz gergedanı (narval) dışından tek parça halinde yapılmıştır. Bir tarz olarak geliştirilmiş tek parça dökme demir ağır mızraklar da bulunmaktadır (Memlükler'in kullandığı bazıları altın kakmalı demir mızraklar gibi). Çivi yazılı Hitit tabletlerinde mızrak, ağır mızrak ve altın kaplama mızraklardan bahsedilmekteyse de arkeolojik buluntular ve tasvirî sanat eserleri ağır mızrakların büyüklüğünden dolayı bu adı aldığını göstermektedir. Esasen tek parça demir mızraklar demirin bollaştığı ve döküm tekniğinin geliştiği milâttan önce I. bin yılın sonlarına doğru ortaya çıkmıştır.

Mızrağın özellikle çölde yaşayan Araplar için ayrı bir önemi vardı. Çünkü onu diğer milletlerden farklı biçimde kızgın çöl güneşinden korunmak amacıyla gölgelik direği olarak da kullanıyorlardı. Her Arap'ın toplumdaki yerine ve malî gücüne göre bir mızrağı bulunurdu. Fakir bedeviler normal ağaç dallarından, zengin bedeviler ise Hindistan'dan gelen kıymetli ağaçlardan yapılmış mızraklara sahiptiler. Mızrak yapımına en uygun ağaç "neb" veya "şevhat" denilen, sağlam ve sert olmasının yanı sıra doğruluğundan dolayı da düzeltmeye ihtiyaç göstermeyen bambu türü içi dolu kamışlardı. Bunlar Hindistan'dan Bahreyn'e, oradan Arap memleketlerine naklediliyordu. Genellikle bambudan yapılan gövdenin baş tarafına "sinan, nasl, âmil, zurka" adı verilen ve yaralamayı-öldürmeyi sağlayan demir uç geçirilmek suretiyle mızrak tamamlanıyordu. Bir bambu mızrak şu bölümlerden oluşmaktaydı: 1. Metn. Demir ucun takıldığı ince uzun ağaç gövde; üzerindeki "küûb" denilen boğumlar gövde pürüzsüz hale gelinceye kadar tesviye edilirdi. 2. Züc. Arka uca takılan sivri ve kısa demir parçası. Bu parça mızrağın sinan yukarıya gelecek şekilde yere dikilmesini ve ayrıca fırlatıldığında hedefe isabet etmesini sağlardı. 3. Âliye. Gövdenin demir ucun takıldığı kısmının alt tarafı; buraya mızrağın göğsü de denirdi. 4. Sinan. Önceleri yaban öküzü boynuzundan yapılan ve öldü-

rücü bölümün metale dönüştükten sonra çeşitli şekilleri ortaya çıkmıştır. Bunların en yaygın tipleri kama gibi her iki ağız da düz olanlarla yaralamayı daha tahripkâr hale getiren ağızları dalgalı ve çentikli olanlardı. Sinanın gövdeye geçen kısmına "sa'lebe", uç kısmına da "zubbe" deniyordu.

Mızrakların hepsi aynı boyda değildi. Uzunluğu 4 arşını bulmayan kısa mızraklara "harbe, neyzek (nîzek), mızrak, mîrad, aneze" adları verilirdi. Kaynaklar, Araplar'ın bu kısa mızrakları mızrak atıcılığında maharetleriyle tanınan Habeşler'den aldıklarını yazmaktadır. Hz. Peygamber'in Medine'de Habeşler'in harbeleriyle sergiledikleri oyunları izlediğine dair rivayetlerden (Buhârî, "Şalât", 69; Ebû Dâvûd, "Edeb", 59) mızrağın Habeş folklorunda da önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Uhud Gazvesi'nde Hz. Hamza'yı harbe atışıyla şehid eden Vahşi b. Harb de Habeşi bir köle idi. Boyları 10 arşından daha uzun olan mızraklara "hatıl" adı verilirdi. "Esmer" denilen mızrak gövdesinin koyu renkli olduğundan, "assâl" saplandığı sert yerdeki titreyişinden ve "ledn" hafifliğinden dolayı bu isimle anılmaktaydı. Araplar kılıçlarını olduğu gibi mızraklarını da onları yapan ustalara izâfe ederek adlandırıyorlardı; "Semheriyye" Semher, "Zâğıbiyye" Zâğıb ve "Yezeniyye" Zî-Yezen adlı ustalara nisbet edilmişti. Ayrıca "Rûdeynî" Rudeyne isimli mızrak yapımı ve ticaretiyle ün kazanmış bir kadına, "Hattîyye" de Bahreyn'de bir liman olan Hatt'a nisbetle verilen isimlerdi.

Atın taşıma kolaylığı sağlaması sebebiyle uzun mızrakları atlılar, kısa mızrakları ise hem atlılar hem yayalar kullanırdı. Mızrak taşıyan kişiye genel olarak "râmih" denilirdi. Râmihin mızrağı taşıma şekillerinden en çok uygulananı "i'tikâl" adı verilen ve atlılara mahsus olan usuldü. Bu yöntemde mızrak eyerin üzengisinden diz kapağına doğru temreni yukarı gelecek şekilde uzatılarak tutulurdu. Savaşta içi dolu, ağır mızraklar sağlamlıkları ve daha öldürücü olmaları sebebiyle içi boş ve hafif mızraklara tercih edilirdi. Her zaman dayanıklı kalması için mızrak gövdeleri zeytin yağı sürülerek yağlanırdı.

Kur'an-ı Kerim'de mızrağın avlanma silâhi olduğuna işaret edilirken (el-Mâide 5/94) hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in, "Benim rızıkım mızrağımın gölgesinde yaratılmıştır" dediği nakledilir (Müsned, II, 50; Buhârî, "Cihâd", 88). Resûl-i Ekrem'in amcasının oğlu Nevfel b. Hâris

MIZRAK

mızrak ticaretiyle meşguldü ve Bedir Gazvesi'nde müslümanlara esir düştüğünde fidye olarak 1000 mızrak vermişti. Nevfel müslüman olduktan sonra Huneyn Gazvesi sırasında orduya 3000 mızrakla silâh desteği sağlamış ve bu duruma çok sevinen Hz. Peygamber ona, "Verdiğin mızraklara bakınca sanki müşriklerin bel kemiklerinin kırıldığını görür gibiyim" demiştir (İbn Sa'd, IV, 46-47). Benî Kurayya yahudilerinden alınan ganimetler arasında da 2000 adet mızrak bulunduğu rivayet edilmektedir (a.g.e., II, 75). Resûl-i Ekrem'in, üçü Kaynukaoğulları ganimetinden payına düşen olmak üzere beş uzun mızrağı ve üç harbese vardı. Bu harbelere devamlı elinde taşıdığı ve açık alanda (musallâ) namaz kıldırırken önüne dikerek sütte yaptığı bir tanesini (aneze) kendisine Zübeyr b. Avvâm, ona da Necâşi vermişti. Zübeyr'in bu harbeyi Uhud Gazvesi'nde öldürdüğü bir müşrikten ganimet olarak aldığı da rivayet edilir (İbn Şebbe, I, 140; Ali b. Muhammed el-Huzâî, s. 415).

Asrı saâdet'te savaş eğitimi içerisinde mızrağın ne zaman kullanılacağı belirlenmiştir. Hz. Peygamber Bedir'de askerlerine nasıl savaşacaklarını sormuş, içlerinden Âsım b. Sâbit şu cevabı vermiştir: "Kureyş bize 200 arşın veya buna yakın bir mesafeye kadar yaklaştığı zaman ok atarız. Kureyş bize taş atımı mesafesinde yaklaşıncaya kadar mızrak erişecek kadar yakınımıza geldiklerinde kırılınca ya kadar mızraklarımızla savaşır, kırılınca da onu bırakıp kılıçlarımızı alırız." Bunun üzerine Resûlullah, "Harbin gereği budur; böyle çarpışılmasını uygun gördüm. Savaşan Âsım'ın söylediği gibi savaşsın" demiştir (İbn Hacer, II, 244-245). Yine Bedir Gazvesi'nde Hz. Peygamber orduya hitaben yaptığı konuşmada mızrağın kılıçtan önce, düşman iyice yaklaşıncaya kullanılacağını tekrar etmiştir. Daha sonraki dönemlerde düzenli orduların kurulmasıyla birlikte askerlerin diğer silâhların yanında özel mızrak eğitimi de yaptıkları görülmektedir. Bu eğitimler "vetra" adı verilen demir bir halkaya nişan alarak mızrağı içinden geçirmek suretiyle sabit ve avlarda yabancı hayvanları kovalamak suretiyle hareketli hedefler üzerinde gerçekleştiriliyordu. Abbâsiler döneminde askerler halkın seyrine açık silâh tâlimlerinde bu alandaki hünelerini gösterirdi. Kaynaklarda ayrıca savaşta mızrak kullanımına ilişkin birbirinden farklı Hi-

caz, İran ve Bizans eğitim usullerine dair açıklamalar bulunmaktadır. Arap toplumunda kılıç nasıl hayatın bir parçası haline almışsa şahıs ve yer isimleriyle özdeşleşmesinin açık biçimde gösterdiği gibi mızrak da asırlar boyu bir kahramanlık nişanesi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "rmh" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hrb", "rmh", "'anz" md.leri; *Müsne'd*, II, 50; Buhârî, "Şalât", 69, "Cihâd", 88; Ebû Dâvûd, "Edeb", 59; Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm, *Kitâbü's-Silâh* (nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin), Beyrut 1405/1985, s. 19-21; İbn Sa'd, *e't-Tabakât*, I, 489; II, 75; III, 12; IV, 46-47; Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn*, Kahire 1932, III, 5, 16, 19, 20, 64; İbn Şebbe, *Târîhu'l-Medineti'l-münevvere*, I, 139-141; İbn Kuteybe, *el-Me'âni'l-kebir*, Beyrut 1405/1984, II, 1089-1102; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 501, 517; Nühveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, VI, 214-222; Ali b. Muhammed el-Huzâî, *Tahricü'd-delâilü's-sem'iyye* (nşr. Ahmed M. Ebû Selâme), Kahire 1401/1981, s. 414-415, 709-710; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ* (Şemseddin), II, 149; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 244-245; III, 577; Corcî Zeydân, *Medeniyyet-i İslâmiyye Târîhi* (trc. Zeki Mugâmiş), İstanbul 1328-29, I, 165-166; Abdürrahîm Avn, *el-Fennü'l-harbî fi şadri'l-İslâm*, Kahire 1961, s. 143-148; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, V, 424-425; Mahmûd Şit Hattâb, *el-Askeriyyetü'l-'Arabiyyetü'l-İslâmiyye*, Beyrut-Kahire 1403/1983, s. 155-159; Muhsin M. Hüseyin, *el-Ceyşü'l-Eyyûbü fi 'ahdi Şalâhiddin*, Beyrut 1406/1986, s. 271-275; Mustafa Zeki Terzi, *Abbâsiler Döneminde Askerî Teşkilât* (doktora tezi, 1986), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 157-160; Ali Lağzeyevî, *Edebü's-siyâse ve'l-harb fi'l-Endelüs*, Rabat 1987, s. 265-266; Abdülhay el-Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetimi: el-Terâtibu'l-idâriyye* (trc. Ahmet Özel), İstanbul 2003, I, 225, 519, 521; II, 103, 207, 209.

MUSTAFA ZEKİ TERZİ

Türkler'de Mızrak. Uzunluğuna göre "kargı" ve "harbe" adlarıyla da bilinen mızrak eski Türk silâhları arasında bayrak, sancak, süngü ve ciritle birlikte bir grup oluşturur. Bunlardan bayrak ve sancak zamanla silâh özelliklerini yitirip sadece bağımsızlık alâmeti, cirit de oyun aleti olarak kalırken yuvarlak kesitli ve ucu sivri kalın şiş şeklindeki süngü, ateşli silâhların gelişmesinden sonra tüfek ucuna takılan ve ona yakın dövüş işlevi kazandıran bir parça (kasatura) haline gelmiş, mızrak ise önemli değişikliğe uğramadan bugüne kadar devam etmiştir. Ancak milâttan sonraki yıllarda atların çoğalmasıyla daha ziyade süvarilerce benimsenen mızrak halen savaş silâhi olarak kullanılmamakta, sadece Türk Silâhî Kuvvetleri'nin muharip sınıfları arasında yer alan süvari alaylarının kaldırılmasından (1965) sonra kurulan sportif ve törensel amaçlı küçük

bir süvari birliği tarafından kılıçla beraber sembolik anlamda taşınmaktadır.

Göktürkler'den itibaren tasvirî sanatta süvarilerin elinde görülen mızraklar, *Varaka* ve *Gülşah*'in kabile savaşlarını canlandıran minyatürlerinde de yer almaktadır (Süslü, rs. 11, 16). Selçuklu tarihi kaynakları ise ordu düzeni içinde daîma mızraklı bir birliğin bulunduğuna işaret etmektedir (İbn Bîbî, s. 123; Ahmed b. Mahmûd, II, 50). Uzunluğu 2-5 m. arasında değişen ve daha kullanışlı olduğundan kısası (ortalama 3 m.) tercih edilen mızrakların "temren" veya "başak" adı verilen dürtücü-delici kısmı silâhın etkisini arttırmak için değişik şekillerde yapılırdı; en yaygını alt tarafı kısa ikizkenar dörtgen şeklinde olanlardı. Osmanlılar, Orta Asya Türk kültürüne bağlı kalarak mızrakların uç kısmına "perçem" denilen ve yeniçeri ortalarına göre renkleri değişen kumaş veya kıl püsküller takarlardı. Osmanlı mızrakları arasında temreninin altında sağa sola açılan iki eğri bıçağa sahip olanlar dikkat çekicidir. Genellikle serhad kulu süvarilerinin kullandığı "kosta-nişçe" adı verilen orta boy mızraklarda gövdenin alt kısmında vuruş halinde elin kaymasını önleyen yuvarlak bir bilezik bulunmaktaydı. Osmanlılar'da mızrak aynı zamanda devlet büyüklerince taşınan silâhlar arasında yer alıyordu. Kısa bir mızrak çeşidi olan harbe piyadeler ve kapıklı süvarileri tarafından kullanılırdı. Harbe barış zamanında harbecilerin (harbedar) bir rütbe işaretiydi. Yeniçerilerden olan harbeciler sadrazamın ceza ve emirlerini uygulamaya yetkili muhızr ağasının maiyetinde bulunur ve ellerinde harbe taşır-lardı.

Mızraklı süvariler, Osmanlı ordusunun törensel dizilişinde üstlendikleri görevden ve törene kattıkları ihtişamdandan dolayı büyük önem taşıyorlardı. Düşmandan gelecek hücumlara karşı alay bozan niteliğinde oldukları için mızraklı birlikler daima savaş veya tören dizilişinde ön planda ve padişah veya kumanda grubuna yakın mesafede idiler. Nitekim Varşova Millî Müzesi'nde bulunan ve Osmanlı ordusunun sefere çıkışını tasvir eden XVII. yüzyıl başlarına ait anonim bir yağlı boya tabloda, süvari birliklerinin kumanda kargâhının çevresinde yer aldığı ve bütün süvarilerin ellerinde, uçlarında bölük ve orta sembolü renklerde perçemler bulunan uzun ve hepsi aynı boyda mızrak tuttukları görülmektedir (Çoruhlu, sy. 30 [2003], s. 80-81). Evliya Çelebi, kapıkullarının ellerinde "on yedişer boğum kantar